

Boda Mihály[¶]

Határhelyzet-ideológiák a 19-20. századi Magyarországon¹

[DOI 10.17047/Hadtud.2023.33.E.53](https://doi.org/10.17047/Hadtud.2023.33.E.53)

A két vagy több kultúra határán elhelyezkedő államok sajátos geopolitikai helyzetben vannak. Helyzetük sajátossága megjelenik külpolitikai és háborús gondolkodásukban is. A határhelyzetből fakadó geopolitikai ideológiák a határhelyzet-ideológiák. A magyar állam két kultúra határán jött létre, és története során mindvégig megmaradt ebben a helyzetben. A magyar külpolitikai és háborús gondolkodásban időről-időre felmerült a határhelyzeti ideológiák némelyike. Az egyik leghíresebb ilyen ideológia a „kereszténység védőbástyája” ideológia, az ideológiák egy kicsúcsosodási korszaka a 19. és a 20. század volt. Ez utóbbi korszak vizsgálata ennek a tanulmánynak a témája.

Kulcskifejezések: határhelyzet-ideológia, kereszténység védőbástyája, gyarmatosítás és civilizálás, turanizmus

Frontier ideologies on the 19-20th-century Hungary

States located on the frontier of two or more cultures are in a particular geopolitical situation, which affects the foreign policy and warfare ideologies of such states. Ideologies linked to this particular geopolitical situation are frontier ideologies. Hungarian state was founded on the frontier of two cultures, and it retained its particular geopolitical situation during its history. One or other form of frontier ideologies was appearing in the Hungarian foreign policy and warfare thought from time to time. One of the most famous such idea is the ideology of the Bastion of Christianity. The heyday of Hungarian frontier ideologies was the 19th and the 20th centuries which is the topic of this article.

Keywords: frontier ideology, Bastion of Christianity, colonizing and civilizing, turanism

1. Bevezetés: a határhelyzet-ideológia

A magyar hadtörténelemben megtalálható külpolitikai és háborús ideológiák egy része nyugati vagy keleti átvételből származik. Az ideológiák egy másik része azonban magyar gyökerekkel rendelkező elképzelés. Ez utóbbi csoportba tartozik a szentkorona-eszme és a jelen cikk keretei között „határhelyzet-ideológiák”-nak nevezett eszmék, köztük a „kereszténység védőbástyája” ideológia.²

A „határhelyzet-ideológia” kifejezést összefoglaló elnevezésként használom a két kultúra határán, így geopolitikai szempontból speciális helyzetben, elhelyezkedő államoknak az erre a helyzetre reflektáló ideológiáira. A határhelyzet-ideológiáknak több típusa van. A határhelyzetben lévő állam teljesen elfogadhatja valamelyik határoló kultúrát, és képviselheti az elfogadott kultúrát a másik kultúra irányába (az egyoldalú kultúraközvetítés ideológiája), vagy éppen védheti az elfogadott kultúrát (védőbástya-ideológia). Ha a határhelyzetben lévő állam nem azonosul egyik kultúrával sem teljes mértékben („a küszöb és az ajtó között lévő

[¶]Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Hadtörténelmi, Filozófiai és Kultúrtörténelmi Tanszék, tanszékvezető egyetemi docens – Associate Professor, Head of Department NUPS FOMSOT, Department of Military History, Philosophy, and Cultural History; e-mail: boda.mihaly@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0003-3037-3644.

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

² Boda 2019a, 3–15.; Boda 2019b, 100–109.

ujj” ideológiája), akkor képviselhet egy azoktól független kultúrát. Amennyiben azonosul mindkét kultúrával, akkor közvetíthet a kettő között.

Magyarország határhelyzetben lévő állam volt a kezdetektől fogva, a keresztény-nyugati kultúra és valamilyen keleti hatalom által képviselt kultúra (a Bizánci Birodalom, a Mongol Birodalom, az Oszmán Török Birodalom, Oroszország és Szovjetunió) között. Az elfogadott kultúra a középkorban a nyugati kereszténység volt, aminek az eszméit Magyarország terjesztette is a 13-14. században a Balkánon, illetve védelmezte azt a középkorban és a kora újkorban a kunoktól, a mongoloktól és a törököktől.³ Mivel az ország geopolitikai helyzete jelentősen nem változott a későbbiekben sem, így a középkort és a kora újkort követően is érvényben maradtak a magyar határhelyzeti ideológiák. Ezek az ideológiák a politikai változásokkal azonban a 19-20. században új tartalommal töltődtek fel. A továbbiakban a 19-20. század magyar határhelyzet-ideológiák három nagy típusát és azok példáit mutatom be.

2. Az egyoldalú kultúraközvetítés ideológiája: gyarmatosítás és civilizálás

Az egyoldalú kultúraközvetítés ideológiája annak a kultúrának a közvetítését jelentette a kultúrán kívül, amelyikkel Magyarország azonosította magát. A kultúraközvetítés a 19. században gyarmatosítással, azaz a gazdasági és politikai civilizáció terjesztésével párosult. A magyar gyarmatosításról⁴ általános igénnyel György Endre (1848–1927) írt könyvterjedelmű munkát a 19. század második felében, a konkrét célpontjait pedig Pulszky Ferenc (1814-1894), Havass Rezső (1852-1927) és Szegh Dezső azonosította.

a. A gyarmatosítás általános elmélete: György Endre

György Endre a 19. század második felében a *Keletre magyar* című munkájában vázolta fel a magyar gyarmatosítás lehetőségeit és teendőit. György szerint Magyarország hagyományosan agrárország, ahol „ép úgy, mint a hazard-játékosnál bizonytalan a nyereség ... a valóságos meggazdagodás majdnem lehetetlen”.⁵ Ennek az az oka, hogy az agrárországokban a nyereség főként a kedvező időjárástól (azon belül például a csapadéktól) függ, azonban a kellő mennyiségű csapadékot semmi nem képes garantálni (kivéve a csatornázás, amivel Magyarország azonban szintén el van maradva). A nyereséghez így iparra van szükség.

Az iparosítás, mely kézműipar formájában korábban is jelen volt, György szerint a gőzerő megjelenésével könnyebbé vált. A gőzerő ugyanis létrehozta a tömegtermelést, a szállítás forradalmát, illetve az egyesek, nemzetek és világrészek közötti munkamegosztást.⁶ A munkamegosztásnak Magyarország is részévé vált, amihez mint agrárország főként agrártermékekkel járul hozzá ahhoz.

³ Boda 2019b, 100–109.

⁴ A kérdéstről ld.: Romsics 2012; Varga 2020; Csaplár-Degovics 2022.

⁵ György 1877, 1.

⁶ György 1877, 7.

„A gyári tömeges termelés, egyesülve az olcsóbb, biztos és gyors szállítással, az előbbre haladott népek kész áruit hozza ..., a külföldről hozott cikkek olcsóbbak a belföldi termelésnél, s lassanként kivész a házi ipar. ... Íme az első krízis valamely ország iparviszonyaira nézve, ha az illető ország a világforgalomba lép. ... A második krízis, mely a gőzerő benyomulása által támad, a szükségletek megváltozása. ... A harmadik, szintén felette fontos változás, az iparcikkek és ipari termelvények nagyobb száma”.⁷

Ezek a változások – a kézműipar kiszorítása a piacról, új szükségletek megjelenése és az ipari termékek nagyobb számban való megjelenése – azonban nemcsak krízisekkel járnak, hanem a modern ipar megjelenésével a civilizációt is magukkal hozzák.

A modern ipar megjelenése és megerősödése két folyamat. Az előbbiben Magyarország alárendelt szerepet játszik, ő a fejletlenebb fél, a másodikban azonban éppen Magyarország az erősebb és fejlettebb fél. Magyarországnak így olyan országokat – a balkáni országokat – kell bevonni a világgazdaságba (a közlekedés kiépítésével és az iparcikkek kiszállításával), amelyek fejletlenebbek Magyarországnál. Ezek az országok piacot képezhetnének a magyar ipar termékeinek, és nyersanyagforrásként szolgálhatnának a magyar iparnak.⁸ Ahhoz, hogy a magyar balkáni behatolás sikeres legyen, szükséges a magyar ipar általános támogatása, a külkereskedelem támogatása és a közlekedés biztosítása, illetve a célállamok földrajzi és kulturális feltérképezése, megismerése.⁹

A balkáni országokat háromféleképpen lehet megközelíteni, a Duna mentén, a balkáni belföldön és a tengeren keresztül.¹⁰ Ennek a három útvonalnak megfelelően három irányt célzó magyar gyarmatosítási ideológiát lehet megkülönböztetni: a Duna-medencén keresztül, illetve Dalmácia és Albánia irányába.

b. A Duna-medence gyarmatosításának elmélete: Pulszky Ferenc

Pulszky Ferenc a *Töredékes észrevételek a Dunaszabályozás 's keleti kérdés iránt* című munkájában foglalkozott a Duna-medence gyarmatosításának kérdésével. A Kelet-Balkán, illetve azon keresztül Ázsia felé való nyitás lehetősége azonban nem nála merült fel először. Az arra való hivatkozás megtalálható már Magyarországgal összefüggésben Adam Smithnél,¹¹ a magyar szerzők közül pedig Berzeviczy Gergelynél és Széchenyi Istvánnál is.¹² Pulszky azonban nagyobb terjedelemben foglalkozott a kérdéssel, mint elődei.

A csatornázás (és folyószabályozás) fontos volt György Endre és Pulszky számára is, azonban amíg az György esetében az agrárgazdaság működtetéséhez szükséges vízmennyiség biztosítékaként szerepelt, addig szerepét Pulszky ennél tágabban fogja fel. Úgy véli ugyanis, hogy a csatornázásnak nagy befolyása van a nemzeti jólétre, mind materiális, mind morális

⁷ György 1877. 13–15.

⁸ György 1877. 18–19.

⁹ György 1877. 115.

¹⁰ György 1877. 20–23.

¹¹ Smith 1992, 31.

¹² Demeter 2018, 12–13.

értelemben. A csatornázás morális következménye, hogy elősegíti az ország egységének megerősítését, Magyarország esetében a dunai, a tiszai és a felvidéki megyék tekintetében. A csatornázás materiális következményei pedig a földművelés elősegítése mellett az utazás és a közlekedés terén nyújtott „kellem”, a belkereskedelem, illetve a külkereskedelem fellendítése.¹³

Magyarországnak a Dunán folytatott külkereskedelme a Fekete-tenger irányába, illetve azon keresztül Arábia és Ázsia felé irányuló kereskedelem. Pulszky kiemeli, hogy a Fekete-tenger partjain lakó népek „a’ művelődés alsó fokain állnak, nélkülözve mind azt, mi a’ nemesített iparnak eredménye, ’s egész a túlságig birván egy dús föld’ minden ajándékival”.¹⁴ A Duna ilyentén való hasznosítása miatt Anglia, Oroszország és Ausztria is érdeklődik iránta, azonban Magyarország számára – a morális következmény miatt – nagyobb értéket képvisel. Így azok a tartományok, amelyeket a Duna és az abba beleömlő folyók érintenek – Bosznia, Szerbia, Bulgária, Havasalföld, Moldva és Besszarábia egy része – „léte ’s jövője a’ keleti ’s duna-kereskedési kérdéssel legszorosabb kapcsolatban áll”.¹⁵ Magyarország csak akkor remélheti külkereskedelmének sikerét „ha más hatalom ezt előttünk elzárhatni nem fogja, szóval hazánk’ külpolitikájának első ’s fő feladata, befolyást nyerni az aldunai tartományok felett”.¹⁶

Pulszky szerint így a külkereskedelmi terjeszkedéssel Európa és Magyarország feladata pedig „a’ kelet polgárosítása ... Európát Ázsiával egyesíteni”.¹⁷ Csak a kereskedelem töri meg azt az utat, ami később a tudomány és a polgárosodás minden áldását is elviszi Keletre. Erre kell törekednie Ausztriának és Magyarországnak, illetve hogy Oroszországot megelőzze ebben a „nagyszerű feladat kivételében”.¹⁸

c. *Dalmácia és Albánia gyarmatosításának elmélete: Havass Rezső és Szegh Dezső*

Dalmáciát az 1868-as magyar-horvát kiegyezési törvény visszaigényelte Magyarországnak, a törvény értelmébe a dalmát uralkodót, a magyarhoz és a horvát-szlavónhoz hasonlóan a magyar koronával kellett volna megkoronázni. Havass Rezső a törvénnyel együtt hangsúlyozza, hogy a „visszacsatolás föltételeire nézve azonban Dalmatia is meghallgatandó”.¹⁹ Dalmácia visszacsatolásának ugyanis egyszerre kell előnyt jelentenie Magyarországnak és Dalmácia számára.²⁰

Havass szerint Magyarországnak többféle előnye is származna a visszacsatolásból, így a magyar történelem kutatását lehetne helyben folytatni, lehetne a képzőművészeteknek hódolni, az egészséget javítani, de mindenekelőtt a magyar kereskedelmet előre mozdítani.²¹ A Dalmáciába irányuló kereskedelem a dalmát piacra irányulna, azonban a tengeri kikötők

¹³ Pulszky 1840, 14–19.

¹⁴ Pulszky 1840. 25.

¹⁵ Pulszky 1840. 44.

¹⁶ Pulszky 1840. 45.

¹⁷ Pulszky 1840. 61–62.

¹⁸ Pulszky 1840. 64.

¹⁹ 1868. évi XXX. törvénycikk, 1-2§, 65§.

²⁰ Havass 1889, 4.

²¹ Havass 1889, 11–12.

megszerzésével a célja lenne a tranzitkereskedelem is. A tranzitkereskedelemnek kedvezett a Szezi-csatorna megnyitása is 1869-ben, ami tovább erősítette Magyarország speciális földrajzi helyzetét. Havass úgy fogalmaz, hogy

„Magyarország kedvező földrajzi fekvésénél fogva, a kelet és a nyugat küszöbén, a hatalmas Dunától átszelve és az Adriai tenger mellett elvonuló tengerpartjával szinte predestinálva van arra, hogy nagy arányú külkereskedelmet folytasson. A szomszéd Balkán félsziget országai ipari cikkeknek legtermészetesebb piacai. A Szezi csatorna vonalába eső tengeri kikötőink pedig ... a legalkalmasabbak, hogy egészen a Majna folyó vonaláig Ázsiával és Afrikával a közvetítő kereskedelmet folytassák”.²²

Havass szerint csak az az ország igazán független és erős gazdaságilag, amelyiknek tengere van, hiszen így a szomszédok nem képesek vámsorompókkal korlátozni a kivitelét.²³ Az Osztrák-Magyar Monarchia számára adott volt ez a tengerpart, azonban Havass a dalmát tengerpartot Magyarország részeként szerette volna látni.

Cserébe Havass civilizációt kínál a dalmátoknak, magyar civilizációt. A magyar civilizáció a keresztény magyar királyság történetében gyökerezik, többek között a közös magyar-dalmát történelemben. Havass szerint „a magyar fennhatóság alatt a régi szép mult feleledhet, hogy a dalmaták megmaradhatnak dalmatáknak”.²⁴ A Havass által kínált magyar civilizáció így a történelmi magyar birodalmiság jellegzetességében rejlik, hogy a magyar fennhatóságért cserébe Magyarország biztosítja a politikai autonómiát.

Hasonló megfontolások merültek fel Albániát illetően az első Balkán-háborút (1912-1913) követően, aminek az eredményeként vált függetlenné Albánia. Szegh Dezső szerint ugyan Albánia egy része hegyes és nehezen járható terület, ám a tengeren keresztül megközelíthető tengerparti rész alapja lehet az ország gazdagságának. Összességében, az albán föld a várható gazdasági és kulturális fejlődés következtében fontos magyar piaccá válhat, emellett pedig földrajzi fekvésénél fogva fontos tranzitállomássá.²⁵

Albánia Szegh szerint a kultúra alacsony fokán áll, aminek főként a török uralom az oka. Annak megszűnésével azonban a gazdasági és a kulturális fejlődés is be fog indulni, amit Magyarországnak ki kell használnia. Ehhez főként a fokozott magyar gazdasági érdeklődésre, illetve a gazdasági behatolást támogató kulturális intézményekre van szükség. Ebben Olaszországgal kell versenyezni. Szegh szerint ugyan a

„politikai birtoklás kérdése most már talán meg van oldva, de maga a partokhoz fűződő gazdaságpolitikai harcz mégis ki fog bontakozni. S ha veszedelmes lett volna a politikai birtoklás kérdésének más megoldása, akként veszedelmes lehet az is, ha ezeken a partokon nem a mi befolyásunk az első és döntő. Arra pedig el lehetünk készülve, hogy egy éles verseny

²² Havass 1912, 191.

²³ Havass 1889, 4.; Havass 1912, 189.

²⁴ Havass 1889, 11.

²⁵ Szegh 1913, 788.

*középpontjába jutunk és hogy a gazdasági verseny itt némileg politikai célokat is fog szolgálni s politikai törekvéseket is megkísért erősíteni”.*²⁶

A passzusban Szegh először elfogadja a Balkán-háborúval megszerzett albán függetlenséget, ugyanakkor a gazdasági befolyás mellett politikai befolyás szerzését is fontosnak tartja az olaszokkal való versenyben. Így végül is Szegh Albániában nem csupán gazdasági és kulturális, hanem politikai befolyásszerzést is javasol.

3. A védőbástya-ideológia

A védőbástya-ideológia annak a kultúrának a védelmét igazolta egy másik kultúra fenyegetésével szemben, amivel Magyarország azonosította magát. A védőbástya-ideológia a kora újkor után a 19. század első felében jelent meg újra Wesselényi Miklós bárónál (1796–1850), majd ezt követően a két világháború között Joó Tibornál (1901–1945), és a második világháború után Rákosi Mátyásnál (1892–1971).

a. A pánszlávizmus elleni védőbástya-ideológia: Wesselényi Miklós

Wesselényi a *Szózat a' magyar és a szláv nemzetiség' ügyében* című munkájában foglalkozott az ideológiával. Wesselényi szerint a honfoglaló magyarok fegyverrel tartották fenn uralmukat és rátelepedtek a Kárpát-medencében élő szláv népességre. Ennek keretében az itt talált szlávokat és a magyarok egy részét is kirekesztették az alkotmányból és a jogok köréből.²⁷ Ezen az állapoton a keresztény uralkodók sem változtattak, akármelyik dinasztiához is tartoztak.

A 18-19. században azonban a korábban elnyomott és jognélküli népek – a „civilisatio”, azaz az ember természetes, vele született jogaira vonatkozó ismeretek elterjedésének következtében – felléptek jogaik érdekében. A „civilisatio” egy szűk kör számára korábban is biztosította a jogokat. Ezt a szűk kört a történelemben az arisztokrácia és oligarchia tagjai alkották, akik jograblóként elnyomták a többieket. A 19. századra viszont a „civilisatio” általánosan elterjedt az emberek között, akik ezáltal jogkövetelőkké léptek elő.²⁸

A jogokért való jogszerű harc egy új szellemiséget is kialakított, a nemzeti érzetet, ami egymáshoz csatolja a társadalom tagjait. A nemzeti érzés megfigyelhető a francia, a holland, a belga, az olasz, a görög és a szláv népeknél. A jogokért való harccal összekapcsolódó nemzeti érzés forradalmi jellegű, és nemzeti köztársaságok létrehozását célozza.²⁹

A szláv nemzeti érzelemben azonban „az orosz kormány nagy célokra ’s bizonyos sikerrel használható anyagot ismert fel”.³⁰ Az orosz politika célja az, hogy a szlávokat elidegenítse a befoglaló államok vezetésétől, így gyengítse a szláv népeket magukba foglaló államokat (Ausztria, Poroszország, Törökország), és erősítse az orosz befolyást, és végeredményben hogy

²⁶ Szegh 1913, 790.

²⁷ Wesselényi 1843, 5–11.

²⁸ Wesselényi 1843, 20–27.

²⁹ Wesselényi 1843, 52.

³⁰ Wesselényi 1843, 48.

egy orosz világbirodalmat hozzon létre.³¹ Az orosz politika a görögöket és a románokat a szlávokhoz hasonlóan használja fel, feléjük azonban nem a nemzetiség, hanem a vallás, az ortodox kereszténység az összekötő kapocs.³²

Wesselényi szerint Európának fel kell lépnie a szláv forradalmi és a szláv-orosz birodalmi veszéllyel szemben. Mivel mindkettő veszély „szellemi természetű”, azaz a jogok igénylésén, illetve a nemzeti és a vallási rokonságon alapul, ezért hasonló fegyverrel kell fellépni velük szemben. A szlávoknak meg kell adni az alkotmányos szabadságot, az orosz befolyással szemben pedig támogatni kell az oroszától különböző, és azzal nem rokonszenvező nemzetiségeket és vallásokat.³³

Ausztrián belül erre a feladatra az olasz, a német, a katolikus szláv lengyel és a magyar nemzet alkalmas, mely utóbbit a saját alkotmányos léte és nemzeti fennmaradása természetes módon jelöl ki erre a szerepre. Wesselényi így fogalmaz:

*„[m]ár ezen körülmény is őt Németországra, a' civilizált egész Európára nézve, érdeki rokonná's biztos és hiv frigyessé teszi. – Melly fontosságot nem kissé emeli e' nemzetnek földészeti helyzete; mihez járul – minden nemzeti önhittség nélkül ki lehet mondani – jellem 's lelkesedésre 's minden jóra fogékonysága. – Magyarhon 's a' magyar nemzet védbástyája lehet Németországnak 's Európának az orosz hatalom ellen”.*³⁴

Ahhoz, hogy Magyarország elláthassa „védbástya”-szerepét, szükséges, hogy a németek a magyar nemzeti szellemet ne gátolják, hanem éppen ellenkezőleg, támogassák, hiszen Magyarország így válik olyan hatalmi tényezővé, ami szembe szállhat az orosz hatalmi befolyással. A támogatásnak főként a magyar nyelv támogatását, végeredményben pedig a magyar alkotmányos szabadság megadását kell magába foglalni.

b. A bolsevizmusnak ellenálló nemzet ideológiája: Joó Tibor

A két világháború között, a Szovjetunióval való háború kezdetén Joó Tibor fogalmazta újra az „Európa védőbástyája” ideológiát a *Magyar nacionalizmus* című könyvében. Úgy véli, hogy Európát a népvándorlásban részt vevő barbár népek teremtették, amikor a Római Birodalom provinciái helyén saját államokat alapítottak. A keresztény egyház közvetítette latin örökség azonban összekapcsolta egymással ezeket az államokat. Európa így olyan önálló egységként jött létre, aminek önálló, egymástól nem függő tagjai voltak (és vannak), az európai nemzetek.³⁵

Európa ezen kettős természete miatt Joó szerint minden európai nemzetnek kettős hivatása van: az egyik az európai egység védelme, a másik az európai sokféleség és a nemzeti függetlenség védelme. Ez Európa kifelé és befelé való védelmét jelenti. A magyarság ugyan ellenségként érkezett Európába, azonban végül felvállalta ezeket a feladatokat.³⁶

³¹ Wesselényi 1843, 53.

³² Wesselényi 1843, 78.

³³ Wesselényi 1843, 185–189.

³⁴ Wesselényi 1843, 195–196.

³⁵ Joó 1941, 328.

³⁶ Joó 1941, 330–331.

Joó úgy fogalmaz, hogy „[h]osszú-hosszú, dicső és kegyetlen századokon át Magyarország a végső európai ország, s félő, hogy ma is az, s ő Európa és a kereszténység bástyája és pajzsa”.³⁷ Joó szerint, ahogyan korábban a tatárral és a törökkel szemben kellett megvédeni Európát „ma megint pajzs és bástyaként emleget bennünket a világ, melynek kapujában őrt állunk”.³⁸ Joó átvette IV. Bélának a pápához írt leveléből az „*aqua contradictionis*” („az ellenállás vize”) kifejezést, amivel a király arra utalt, hogy az ellenséget a Dunánál megállítják és megvédik Európát. A Duna Európa határa, a Duna határa azonban Joó szerint a hegységek alkotta természetes határoknál fekszik, amely határok egy egységes nemzetet – a magyar nemzetet – határoznak meg. Amennyiben Európa védelme kívánatos, akkor kívánatos Magyarország, mint a *natio contradictionis* (az ellenállás nemzete) egysége és önállósága is. Magyarország így volt képes, és képes most (1941-ben) is egyszerre ellátni a kétféle európai hivatását, az európai egység védelmét és az európai nemzeti önállóság védelmét.³⁹

Kérdés azonban, hogy ki ellen tartotta fontosnak Európát megvédeni Joó 1941-ben, erre ugyanis nem tér ki az előző helyen. A választ azonban talán nem nehéz megadni: a bolsevizmus ellen. A két világháború közötti Magyarország politikai ideológiája, a keresztény nemzeti ideológia két nemzeti traumára épült rá. Az ideológia szerint az első világháborút lezáró békével a nyugati országok elvették az ország jelentős területeit és népességét, illetve a háború utáni szociáldemokrata/ bolsevik forradalmárok a politikai hatalom átvételére törekedtek az országban. A két világháború közötti politikai ideológiának így egyszerre kellett távolságot tartania a nyugati liberalizmustól és a keleti bolsevizmustól.⁴⁰ Az első világháború után mindkét veszély egyszerre állt fent a Nyugat-Európa által támogatott kisantant képében, illetve az ideiglenesen megvalósult kommunista tanácsköztársaság képében.⁴¹ Ahogy azonban múlt az idő, és Nyugat-Európában Németország és Olaszország befolyásra tett szert, a két veszély közül egy maradt, a bolsevik Szovjetunió jelentette veszély.⁴²

Ez alapján mondhatjuk, hogy Joó szerint bolsevizmus ellen kell megvédeni Európát, és hogy Magyarországnak a bolsevizmus támadásával szemben kell a *natio contradictionis* szerepét vállalnia. Erre azonban csak akkor képes, ha biztosítja függetlenségét és egységét, azaz ha a trianoni békeszerződés revízió alá kerül.

c. A „béke frontjának” erős bástyája ideológia: Rákosi Mátyás

A kulturális határhelyzetben lévő ország kerülhet abba a helyzetbe, hogy az egyik „pillanatban” még az egyik kultúra védelmezőjeként azonosítja önmagát, a következőben azonban már a másik védelmezőjévé válik. Ez történt Magyarországgal is a második világháború végével: amíg a két világháború között a fő ellenség a kommunista Szovjetunió volt, addig a második világháború után éppen a Szovjetunió lett a legfőbb szövetséges. Magyarország így annak a nemzetközi politikai rendszernek lett a tagja, ami önmeghatározása szerint a békéért harcolók

³⁷ Joó 1941, 331.

³⁸ Joó 1941, 331.

³⁹ Joó 1941, 335–338.

⁴⁰ Bangha 1920, 6–10.

⁴¹ Bangha 1920, 71.; Dombrády 2006, 75–89.

⁴² Borcsiczky 1942, 93.; Turbucz 2015, 260–263.

frontját képezi az imperialisták világalomra törő, elnyomó, gyarmatosító és háborús politikájával szemben.

Rákosi Mátyás a következőképpen határozta meg a kommunista Magyarország helyét a béketáborban: „A mi feladatunk, a magyar demokrácia feladata, hogy a maga szakaszán biztosan és megingathatatlanul álljon, hogy az ellenség megértse, hogy a mi országunk nem rés a béke frontján, hanem erős bástya”.⁴³ A „béke frontjának” a védelme Otta István (1909–1972) magyarázatával nyer pontosabb értelmet.

Otta szerint az 50-es években még mindig érvényes Vlagyimir Iljics Lenin elmélete a háborúk természetéről és okairól.⁴⁴ Lenin szerint a háborúknak két típusa különböztethető meg, a gazdasági haszonért folyó, ezért támadó és imperialista (és igazságtalan) háború, illetve az elnyomás elleni, és ezért védelmi és igazságos háború. Az imperializmus a kapitalizmusnak az a szakasza, amikor a kapitalisták túllépnek a saját nemzetük keretein, és az egész világot tekintik a pénzügyi kizsákmányolás célpontjának. Mivel nem egyetlen imperialista („nagy-”) hatalom létezik, ezért ezek a hatalmak a világ felosztásáért, újrafelosztásáért és kizsákmányolásáért egymással szükségképpen háborúba lépnek. Lenin szerint az első világháború is egy ilyen háború, az imperialisták háborúja egymás ellen. A védelmi és igazságos háború a kapitalisták által elnyomott és kizsákmányolt osztályok és népek védelmében viselt háború, mely a kapitalisták és a proletárok osztályharcának a következménye, így szintén elkerülhetetlen és szükségszerű háború. Ugyanakkor a védelmi háborúnak a kapitalizmus és az osztályok megszüntetésével az a célja, hogy megszüntessen minden háborút, és elhozza az örök békét.⁴⁵

Otta szerint az örök békéért, illetve amíg az megvalósul a nemzetközi békéért, és a béke ellenségei ellen folyó harcban a szocialista tábor a tábor katonai szövetsége, a Varsói Szerződés képviseli. A Varsói Szerződésre, és benne Magyarországra egészen addig szükség van a nemzetközi béke fenntartásában, amíg nem jön létre az örök béke, amikor a vitás kérdéseket már tárgyalásos úton lehet rendezni.⁴⁶

Magyarország – mint a „béke frontjának” védőbástyája – azonban sajátos helyzetben van, mivel a magyar védelmi szerepet egymaga nem tudja ellátni, hanem abban a magyarok mellett a Magyarországon tartózkodó szovjet csapatok is részt vesznek. A Magyarországon tartózkodó szovjet csapatok az egész szocialista tábor mellett védik Magyarországot és a Szovjetuniót is.⁴⁷ Otta szerint így a „béke frontjának” védőbástyája is védelemre szorul.

4. „A küszöb és az ajtó között lévő ujj” ideológiája

A határhelyzet-ideológia harmadik típusát „a küszöb és az ajtó között lévő ujj” ideológiájának nevezhetjük, jelezve, hogy ebben az esetben a határhelyzetben lévő állam mindkét oldalról fenyegetésnek van kitéve. „A küszöb és az ajtó között lévő ujj” kifejezés Pázmány Pétertől

⁴³ Rákosi 1952, 20.

⁴⁴ Otta 1958, 7.

⁴⁵ Lenin 1958, 556–559.

⁴⁶ Otta 1958, 27–28.

⁴⁷ Otta 1958, 46–47.

(1570–1637) származik, aki egy 1626-ban kelt levelében így jellemzi Magyarország helyzetét: „[m]ert úgy tetszik, hogy mint a küszöb és ajtó között lévő újj, úgy vagyunk mi az hatalmas császárok között, és mind oltalomtul, s mind ellenségtül romlanunk kell, ha békességben nem maradunk”.⁴⁸ A kétoldali fenyegetettségre való figyelemfelhívás mellett Pázmány véleményének része, hogy az egyik fél, habár oltalmaznia kellene a határhelyzetben lévő Magyarországot, annak mégis romlására tör.

Magyarország a történelemben már többször volt hasonló helyzetben, így a 11. században, amikor a keresztény Nyugathoz való csatlakozás után a német és a bizánci császár közé szorult, a 16–17. században, amikor az Habsburgok birodalma és a törökök közé, vagy a 19. század végén és a 20. század első felében, amikor, vagy a pángermán és a pánszláv törekvések, vagy a nyugati és a keleti kultúra között találta magát. Utóbbi helyzetek jellemzője, hogy Magyarország helyzetét meg lehet ítélni úgy, hogy nem tartozik sem a germánokhoz, sem a szlávokhoz, hanem egy harmadik népcsalád, a turáni népek családjának a tagja, illetve úgy is, hogy az ország egyszerre tartozik a kelethez és a nyugathoz is. Az ideológia többféleképpen is megjelent a 19. század végén és a két világháború között, így megtaláljuk Kalmár Gusztávnál (1892–1949), Paikert Alajosnál (1866–1948) és Kállay Béninél (1839–1903) is.

a. A klasszikus ütközőzónák elmélete: Kalmár Gusztáv

Az ideológia jó elméleti leírását nyújtotta Kalmár Gusztáv a két világháború között, aki nem csupán Magyarország tekintetében fogalmazta meg azt, hanem általánosságban is. Kalmár szerint a térképeken két, bármilyen szomszédos ország közötti határok a két ország közötti pillanatnyi helyzetet rögzítik, ezért ezek a határok statikus jellegűek. Évtizedenként végig nézve azonban a térképek változását nyilvánvalóvá válik a határok változása is: azok hol előre nyomulnak, hol hátra húzódnak. A határok ebben az értelemben dinamikus jellegűek. Egy-egy országnak nem minden határa mutat dinamikus változatosságot, hanem vannak olyan határok, amelyek állandók, és vannak olyanok, amelyek változók. A határok változása az ország fejlődésével, hanyatlásával és a földrajzi viszonyokkal áll összefüggésben.⁴⁹

A határok kitolódása az ország geopolitikai erővonalainak az irányát mutatja. Az erővonalak az ország geopolitikai célkitűzéseink (például megélhetési, stratégiai, vallási, kommunista, faji célok) és a földrajzi viszonyoknak a függvénye. A geopolitikai célkitűzések állandónak tekinthetők, függetlenek a napi külpolitikától. A geopolitikai célokat a földrajzi viszonyok elősegíthetik vagy hátráltathatják.⁵⁰

A geopolitikai erővonal mindig ellenállásba ütközik, annak az országnak az ellenállásába, amely felé az irányul. A geopolitikai erővonal ellentétes irányú erővonal létrehozását váltja ki a fenyegetett államból. Azt a területet, ahol a két ellentétes erővonal találkozik, geopolitikai ütköző területnek nevezzük. Azok a harmadik országok, amelyek területén két vagy több ellentétes geopolitikai erővonal keresztezi egymást klasszikus geopolitikai ütköző területen

⁴⁸ Pázmány 1910, 546.

⁴⁹ Kalmár 1942, 120.

⁵⁰ Kalmár 1942, 121.

fekszenek.⁵¹ Ilyen terület például a belga-holland terület (a francia, angol és német erővonalak ütközésében), Lombardia (a német és francia erővonalak ütközésében), a Boszporusz és a Dardanellák (az orosz, angol és török erővonalak ütközésében),⁵² és végül Magyarország a törökök és Európa erővonalai által kijelölt ütköző területen.⁵³

Kalmár szerint „*az elsőrendű geopolitikai követelmény, hogy az ütközőterület az ország határán kívül legyen*”, illetve hogy „*[k]erülni kell ... minden olyan politikai kapcsolatot, amely az országot ütközőterületté teszi*”. Ezzel szemben vannak olyan kényszerűségek is egy-egy ország számára, amelyek nem teszik lehetővé ennek a követelménynek való megfelelést. Így Magyarország a középkor végén és a kora újkorban kényszerpályán mozgott: „*[ha] akartuk, ha nem, a harcot vállalnunk kellett, mert geopolitikai helyzetünk kikerülhetetlenül belesodort. Bizonyos esetekben ezen a kényszerűségen egyetlen állam sem tud segíteni*”.⁵⁴

b. A keleti származású nép közvetítőszerepének ideológiája: a turanizmus és Paikert Alajos

A turanizmust nagy általánosságban úgy tudjuk meghatározni, hogy az a „Keletről való gondolkodás a közéleti-kulturális” társadalmi közegben, vagy szűkebben, hogy az a „keleti terjeszkedésről való gondolkodás”.⁵⁵ A turanizmus szűkebb céljai között szerepelt a keleti magyar őshaza keresése, a magyar nép rokonainak felkutatása, és ezekre alapozva politikai-gazdasági-kulturális befolyásszerzés, a Balkánon, a Közel-Keleten, Kis-Ázsiában és egész Ázsiában.⁵⁶

A turanizmus ennek a tanulmánynak a keretei között a pángermanizmusra és a pánszlávizmusra (illetve később a kommunizmusra) adott reakcióként bír jelentőséggel.⁵⁷ A 19-20. század fordulóján a Magyarországot körbevevő germán és szláv népek azzal fenyegették a magyarságot, hogy vagy ide vagy oda beolvad és eltűnik.⁵⁸ Ezzel a kettős fenyegetéssel szemben úgy lehetett fellépni, hogy a saját, a germánoktól és a szlávoktól különböző, népcsoporthoz való tartozás tudatát erősítették. Ezen defenzív aspektus mellett a turanizmusnak volt imperialista aspektusa is, amennyiben támogatta a keleten, az öntudatosuló balkáni, kis-ázsiai és ázsiai országokban való gazdasági és kulturális befolyásszerzést, és valamilyen gazdasági-politikai szövetség létrehozását.⁵⁹

A turanizmus külpolitikai ideológiaként a gyarmatosító-civilizáló ideológiával kontrasztba állítható ideológia volt. Amíg a gyarmatosító-civilizáló ideológia főként a politikai és gazdasági befolyásszerzést igazolta, és eszközként hadiflottát, gyarmati hadsereget, gyarmati politikai

⁵¹ Kalmár 1942, 122–125.

⁵² Kalmár 1942, 126.

⁵³ Kalmár 1942, 143–144.

⁵⁴ Kalmár 1942, 144.

⁵⁵ Ablonczy 2006, 61.

⁵⁶ Vö. Farkas 1993, 862.; Ablonczy 2016, 14–16.

⁵⁷ Zempléni 1917, 417, 425.; Markó 1923, 2.; Simsay 1926, 538–539.; Farkas 2006, 53.; Cholnoky 1942, 3.

⁵⁸ Vö. Haushofer 2002, 267–302.; Danyilevskij 2004, 71–144.

⁵⁹ Markó 1923, 11.

berendezkedést alkalmazott, addig a turanizmus a gazdasági befolyásszerzést támogatta, és főként a turáni népek közötti szellemi kapcsolatra épített.⁶⁰

A turanizmus Magyarországon kiterjedt intézményrendszerrel rendelkezett, valamint komoly társadalmi és kormányzati támogatottságra tett szert a 20. század első felében (1918 és 1945 között Károlyi Gyula kivételével minden miniszterelnök tagja volt a Turáni Társaságnak),⁶¹ és számos szerző fejtette ki gondolatait a *Turán* című folyóiratban. Ezen szerzők közül most főként egy szerző gondolataira koncentrálok. Ez a szerző Paikert Alajos, a Turáni Társaság ügyvezető elnöke.⁶²

Paikert szerint küszöbön áll Ázsia öntudatra ébredése és modernizálódása, amiben a nyugati népeknek aktív részt kell vállalniuk. A nyugati népeknek kell Ázsiát civilizálniuk és ezzel a megelőzniük, hogy az ázsiai népek vérbe borítsák a nyugati civilizációt.⁶³ Ázsia civilizálásában a magyaroknak (illetve a Turáni Társaságnak) kitüntetett feladataik vannak, mivel az ázsiai népekkel fennálló turáni rokonság erre predesztinálja őket, illetve az ország földrajzi fekvése és folyamrendszere szintén minden más európai népnél inkább az ázsiai irányt jelöli ki számukra. Paikert így fogalmaz:

„Ázsia most nekünk magyaroknak meghódítandó territórium, de nem a kard élével, sem az ottani népek elnyomásával és kizsákmányolásával, hanem ellenkezőleg azok testvéri támogatásával, produktív munkával, a technika, a tudomány és művészet fegyvereivel szerezzünk ott magunknak és nemzetünknek előnyöket és igaz jóbarátokat.

*Ezen az úton haladva érünk el a régi, nagy idők dicsőségéhez, őseink álmainak megvalósításához: - Magna Hungariához”.*⁶⁴

A modernizáció, a civilizálás és a nemzeti dicsőség megszerzése mellett azonban Paikert szerint fontos az általános békét és haladást biztosító gazdasági és politikai szövetség megalkotása is, ami egyben kerete lehet az előbbieknél is. Paikert szerint azonban az általános béke és haladás nem érhető el a Népszövetségen belül, ezért a többi pán-mozgalomhoz hasonló, de még csak alakulóban lévő turáni államszövetségre kell támaszkodni.⁶⁵

A turáni államszövetségnek a turáni népeket kell magába foglalnia, azaz a magyarokat, a finneket, az észteket, a bolgárokat, a törököket, a tatárokat, a kínaiakat, a koreaiakat és a japánokat. A turáni népek egyesülése az angolszász, a latin és a szláv népek egyesüléséhez hasonló folyamat. Összességében Paikert véleménye az, hogy „[e]ddig épp azért mondták rokonalannak és idegennek a magyar nemzetet, mert turáni volt, mert nem volt sem germán, sem latin, sem szláv. Ez a felfogás alaposan megváltozott és még alaposabban meg fog változni”.⁶⁶

⁶⁰ Peigey 1913, 86-87.

⁶¹ Ablonczy 2006, 64–65.

⁶² Ablonczy 2016, 48–52.

⁶³ Paikert 1913, 4.; Paikert 1925, 4-5.

⁶⁴ Paikert 1913, 14.

⁶⁵ Paikert 1922, 3.

⁶⁶ Paikert 1922, 11.

A béke és haladás megcélzásával a turáni államszövetség célja a békés együttműködés, a modern műveltség és a haladás vívmányainak a terjesztése, így a nyugatnak a kelettel való összekapcsolása. Ebben a kapcsolatban Paikert szerint a turáni népeknek is van mit adniuk a nyugati népeknek, mivel az olyan jelentős történeti teljesítményt mutató népek, mint a sumírok, a mükénéiek, a pelaszgok és az etruszok szintén a turáni kultúrához tartoztak.⁶⁷

Az összes turáni nép közül a nyugat-turáni népek (magyarok, finnek és észtek) alkotják az összekötő kapcsot kelet és nyugat között és lehetnek a közvetítők. Ezt azáltal tudják megtenni, hogy felhívják a nyugat figyelmét arra, hogy mit köszönhetnek a történelemben a turáni népeknek (többek között a magyarnak); illetve azáltal, hogy a turáni népek területén iskolákat alapítanak és mezőgazdasági művelésbe fogják területeiket.

c. A nyugatvá vált nép közvetítőszerepének ideológiája: Kállay Béni

A turanizmus szerint a magyar nép eredetében turáni nép, így nem áll magában a germán és szláv népek között. Ennek egy következménye, hogy a magyarok – mint a keleti kultúrához tartozó nép – képesek közvetíteni a keleti (turáni) és a nyugati kultúrák között. Egy másik határhelyzeti ideológia szerint a magyar közvetítő szerep azért kiemelkedően fontos jellemzője a magyar geopolitikai helyzetnek, mert a magyar ugyan keletről származott nép, azonban nagyrészt már nyugatvá, a legkeletibb nyugati néppé vált. Ennek az elméletnek a képviselője Kállay Béni, aki *Magyarország a kelet és a nyugot határán* című munkájában fejtette ki gondolatait.

Kállay szerint az emberiségnek két nagy fejlődési iránya különböztethető meg, a Csendes-óceántól az Adriai-tengerig tartó keleti kultúra, és az Adriai-tengertől a Csendes-óceánig tartó nyugati kultúra.⁶⁸ A keleti kultúra az ázsiai birodalmak, a makedón birodalom, az ókori görögség, Bizánc és a Balkán kultúrája, amiben a legfontosabb jellemzők a korlátlan egyeduralkodás és az egyéniség érzete.

Ebben a kultúrában az uralkodó nép a legyőzöttekkel szemben minden előnyt és kiváltságot magánál tartott, és a legyőzött népek megtarthatták különállásukat. Az uralkodó nép fejedelme népe egyéniségének kifejezője és korlátlan úr volt, aki azonban tiszteletben tartotta saját népének előjogait és kiváltságait. A fejedelem önkénye csak más népek ellen irányult. Kállay szavaival: „[v]oltaképpen egy egész faj, vagy inkább egy szűkebb értelemben vett nemzetiség föltétlen uralma az, a többi népek fölött. És ez a kelet legjellemzőbb sajátossága”.⁶⁹ A legyőzöttek és az uralkodó viszonya azon alapult, hogy nem képződött egyetlen nép, hanem az uralkodó nép saját tagjaira támaszkodott a kormányzásban és a háborúban, és laza függésben tartotta a legyőzötteket. A keleti kultúrában így nem alakulhatott ki egységes politikai nemzet. A legyőzöttek alattvalók voltak, és nem polgárok, akiknek a hitével és intézményrendszerével szemben a saját területükön az uralkodó nép türelmet tanúsított.⁷⁰

⁶⁷ Paikert 1922, 5.

⁶⁸ Kállay 1883, 4.

⁶⁹ Kállay 1883, 18.

⁷⁰ Kállay 1883, 19–20.

A keleti kultúra másik fontos jellemzője az egyéniség érzete. A keleti ember feltétlenül igyekezett érvényesülni, és ha erőteljesebb egyéniséggel találkozott, akkor „inkább meghajolt, vagy megtört, de meg nem alkudott soha”.⁷¹ Ennek az volt a következménye, hogy a közösségekben nem fejlődött ki az egyenjogúságon nyugvó viszony, illetve az egyéni szabadság intézménye, mivel az állam (fejedelem), mint legerősebb egyéniség nem tűrte meg alattvalói egyéni szabadságát. Az államalkotó erőt a kiváló egyének korlátlan akarata képezte, akik a társadalmi osztály vagy nemzetiség nevében gyakorolták a hatalmukat.

Kállay szerint a nyugati kultúra szelleme a Római Birodalomban született meg a plebejusok és a patríciusok küzdelmével, majd a nyugat-európai nemzetekben élt tovább. Ezen küzdelem során a plebejusok jogot szereztek az államügyekben való részvételre, azaz a végrehajtó, majd a törvényhozó hatalom megszerzésére. A küzdelem kiegyezéssel, megalkuvással zárult, „[m]ert amazok megelégedtek kivánalmaik egy részének teljesítésével, emezek pedig idejében letudtak mondani előjogaik némelyikéről”.⁷² A plebejusok és patríciusok közötti viszony ezek után szerződészerű jelleget öltött, melyben sem uralkodó, sem alattvaló nem volt. Minden társadalmi osztály kizárólagos jogokkal bírt, melyeket a törvények biztosítottak számukra. Az államnak nem alattvalói, hanem polgárai voltak.

A polgárok, származzanak bármilyen társadalmi osztályból, támogatták az állam érdekét, mint közügyet. Az állam így nem zárkózott el a szomszédoktól és az idegenektől, hanem még polgárai közé is felvette őket, és ezáltal politikai nemzetet létrehozva egybeolvasztotta azokat a rómaiakkal.⁷³ Kállay szerint ez azt is jelenti, hogy a nyugati kultúrának nem sajátja a türelem más népek hiteivel és intézményeivel szemben, mivel fő törekvése az egybeolvasztás.⁷⁴

A keleti és a nyugati kultúra közötti határ a kettéosztott Római Birodalom két részének a határával esik egybe,⁷⁵ aminek egyik része a magyar állam területe.⁷⁶ A magyar keleti nép volt, azonban már korán nyugati néppé vált, és befogadta a nyugati eszméket. A hódító magyarságban kiváltságos osztály képződött, a nép másik része lesüllyedt, és a meghódítottak egy részét felvették a kiváltságosak közé, más részük pedig az alattvalók közé került. A magyar az utolsó olyan keresztény nép volt kelet felé, ami vezetett keresztes hadjáratot, és a reneszánsz is csak Magyarorszáig jutott el.

Ezzel együtt a magyarságban nem tűnt el teljesen a keletiesség minden vonása, hanem az megmutatkozik a népjellegben és a politikai viszonyokban is. Előbbihez tartozik a majdnem megtörhetetlen szívósság a kívülről jövő hatásokkal szemben, és a kevesebb erély a kitartást igénylő munkában, vagy az újítások iránti vágy és a régi intézményekhez való ragaszkodás. Utóbbihoz tartozik a magyarok türelmessége az új hazában talált népekkel és a bevándorlókkal szemben. Magyarországon nem keletkezett nyelvre nézve egységes nép, azonban egységes politikai nemzet igen. A magyar politikai nemzet azonban nem forrasztja egybe a területén élő

---

⁷¹ Kállay 1883, 32.

⁷² Kállay 1883, 41.

⁷³ Kállay 1883, 46.

⁷⁴ Kállay 1883, 57.

⁷⁵ Kállay 1883, 50.

⁷⁶ Kállay 1883, 61.

népeket, ám közös hazát teremt számukra, Szent István koronájának országát. Ehhez a nyugati kultúrára is szükség volt.⁷⁷

Magyarországnak ez a speciális geopolitikai helyzete így két kultúra közötti közvetítésre jelöli ki a magyarságot:

*„A közvetítést az emberiség fejlődésének két nagy áramlata között, nekünk kell tehát elvállalnunk, mert mi vagyunk arra leginkább hivatva. A Kelet nem maradhat örökké rideg elzárkózásban. ... Előljárni e nagyszerű szellemi tusában, megkísérelni a kiegyenlítést két világ ezredéves ellentétei között: nehéz, de szép és hálás feladat. És miénk a vezérszerep e feladat megoldásában, ha akarjuk. Minden erre utal; még az a szent ereklye is, melyet a magyar nép méltán az állami és nemzeti egység jelvényéül tekint. A magyar szent korona két részből áll. Rómából származott az egyik, a másik Byzáncból. A Nyugat és a Kelet szelleme egyesülnek a szent koronában”.*⁷⁸

Kállay itt összekapcsolja a szentkorona-eszmét és a határhelyzeti ideológiát. Úgy véli, hogy a szentkorona-eszme azon tartalma, hogy képes volt békés együttélést biztosítani számos népnek a Kárpát-medencében annak a következménye, hogy Magyarország a keleti és a nyugati kultúra határán helyezkedik el. A magyar kultúra így magába foglalja a keleti és a nyugati kultúra fontos elemeit is, azokat ötvözi egymással. Amennyiben a magyar teljesen nyugati néppé lett volna, akkor egybeolvastotta volna a Kárpát-medencei, nem magyar népeket a magyarral. Amennyiben pedig teljesen keleti nép maradt volna, akkor nem biztosított volna békés együttélést ezeknek a népeknek. A magyar kultúra összetett jellege azonban biztosította az önállóság és a békés együttélés megteremtésének a lehetőségét. Ehhez hasonlóan tudja majd a közvetítést ellátni a magyar kultúra a nyugati és a keleti kultúra között a jövőben.

5. Összefoglalás

A határhelyzet-ideológiák természeti, kulturális és politikai elemekből tevődnek össze. Egy ország határhelyzet-ideológiái a geopolitikai elméletek egy csoportját alkotják, így általuk a természeti jelenségek gyakorolnak hatást az adott ország külpolitikai és háborús gondolkodására. A természeti összetevő ebben az esetben nem ugyan nem annyira nyilvánvaló, mint a például a vízváltó vagy másmilyen hegységekre vagy tengerekre való hivatkozás, azonban Magyarország esetében főként Kállay elképzeléséből látszik, hogy állandósága miatt nem lehet figyelmen kívül hagyni. A kulturális elemek azonban legalább olyan ilyen jelentőséggel rendelkeznek a határhelyzeti ideológiákban, mint a természeti elemek. Az a tény, hogy két különböző kultúra és egy köztes ország viszonyáról lehet beszélni azt foglalja magába, hogy közöttük valamilyen dinamikus viszony van, például ellentétek alakulhatnak ki közöttük, vagy valamelyik befolyást képes szerezni a másik területein. A kulturális elem nem határozza meg, hogy melyik határhelyzet-ideológia válik elfogadottá a köztes országban, azt azonban ige, hogy valamilyen határhelyzet ideológiára mindig szükség van. A kulturális elem így megóvja a határhelyzet-ideológiákat attól a természeti-determinisztikus jellegtől, amitől sok geopolitikai

⁷⁷ Kállay 1883, 67–68.

⁷⁸ Kállay 1883, 68.

elmélet szenved. Végül az ideológia politikai eleme felelős az adott korban a határhelyzet-ideológia elfogadott típusáért. Ebben a határoló kultúrák aktuális politikai természete, illetve egy adott korszakban a határhelyzetben lévő ország politikai önértelmezése kap szerepet.

Magyarország két kultúra határán jött létre. A magyar keleti népként érkezett a két kultúra határára, de ott beilleszkedett a nyugati népek közé. Az ország a történelemben végig megtartotta ezt a helyzetét, bár a két szomszédos – nyugati és keleti – kultúrát képviselő politikai államalakulat a történelem során változott. Főként a nyugati, de ritkán a keleti kultúrát képviselő állam támogatta az országot, máskor azonban mindkettő ellenérdekűnek, vagy esetleg ellenségesnek bizonyult. Magyarország így az elméletek terén a nyugati kultúra támogatásával többször képviselte vagy védte a nyugatot (a 19-20. században a képviselte a Balkánon és védte a pánszlávizmustól és kommunizmustól), ritkábban a keletet (védte a kommunista „béke frontját”), és többször igyekezett a két szomszédos kultúra között a saját lábára állni és közvetíteni a kultúrák között (akár főként keleti népként, akár főként nyugati népként definiálva magát).

FELHASZNÁLT IRODALOM

1868. évi XXX. törvénycikk a Magyarország, s Horvát-, Szlavon és Dalmátországok közt fenforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt létrejött egyezmény becikkelyezéséről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800030.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D28> (Letöltés ideje: 2023.04.04).
- Ablonczy Balázs 2006. „Lándzsahegy”, néprokonság, small talk. In Pritz Pál (szerk.): Magyar külpolitika gondolkodás a 20. században. 60–73. Budapest: Magyar Történelem Társulat.
- Ablonczy Balázs 2016. Keletre magyar. A magyar turanizmus története. Budapest: Jaffa.
- Bangha Béla 1920. Magyarország ujjaépítése és a kereszténység. Budapest: Szent István Társaság.
- Boda Mihály 2019a. A háborús igazságosság egy példája a magyar hadtörténelemben: az igazságos háború szentkorona-eszmére alapozott elmélete. *Hadtudomány* 29 (4): 3–15.
- Boda Mihály 2019b. A humanista háborús ideológia Magyarországon a 15–16. században: a „kereszténység védőbástyája”. *Hadtudomány* 29 (4): 100–109.
- Borcsiczky Imre 1941. Mi a fegyelem alapja? *Magyar Katonai Szemle* 11 (1): 92–95.
- Cholnoky Jenő 1942. A Turáni Társaság és a világháború. *Turán* 25 (1): 3–7.
- Csaplár-Degovics Krisztián 2022. „..Nekünk nincsenek gyarmataink és hódítási szándékaink..”: Magyar részvétel a Monarchia gyarmatosítási törekvéseiben a Balkánon (1867–1914). Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.
- Danyilevszkij, Nyikolaj 2004. Oroszország és Európa (részletek). In Ljubuv Siselina és Gazdag Ferenc (szerk.): Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény, Budapest: Zrínyi. 71–144.

- Demeter Gábor 2018. A modernizációtól az expanziós törekvésekig, a liberalizmustól és a turanizmusig. A balkáni behatolás gazdasági és ideológiai alapjai. Sofia-Budapest: Institut za Istoricheski Izsledvance, BAN-MTA BTK Történettudományi Intézet.
- Farkas Ildikó 1993. A turánizmus. *Magyar Tudomány* 100 (7): 860–868.
- Farkas Ildikó 2006. A magyar és a török-tatár népek turanizmusa. *Világtörténet* 27 (2): 42–63.
- György Endre 1877. *Keletre magyar*. Budapest: Knoll Károly Akadémiai Könyvtár.
- Haushofer, Karl 2002. A világpolitika ma. In Csizmadia Sándor et al. (szerk.): *Geopolitikai szöveggyűjtemény*. 267–302. Budapest: Stratégiai és Védelmi Kutatóhivatal, 2002.
- Havass Rezső 1889. *Dalmácia visszacsatolása a Magyar Birodalomhoz*. Budapest: Preszburg Frigyes Könyvnyomdája.
- Havass Rezső 1912. Magyar gazdasági és hatalmi törekvések a tengeren. *Földrajzi Közlemények* 40 (8): 185–193.
- Joó Tibor 1941. *Magyar nacionalizmus*. Budapest: Athenaeum.
- Kállay Béni 1883. *Magyarország a kelet és a nyugot határán*, Budapest: M.T. Akadémia.
- Kalmár Gusztáv 1942. *Magyar geopolitika*, Budapest: Stádium.
- Markó Sándor 1923. A turáni népek jelene s jövője. *Turán* 6 (1-2): 1–13.
- Otta István 1958. *Miért tartózkodnak szovjet csapatok Magyarországon*, Budapest: Kossuth.
- Paikert Alajos 1913. *Ázsia jövője*. *Turán* 1 (1): 7–14.
- Paikert Alajos 1922. A turáni eszme. *Turán* 5 (1): 1–11.
- Paikert Alajos 1925. A turáni gondolat politikai vonatkozásai. *Turán* 8 (1–4): 3–8.
- Pázmány Péter 1910. *Levél a Bethlen táborában lévő felsőmagyarországi rendekhez (1626. október 22.)*. In Hanuy Ferenc (szerk.): *Pázmány Péter összegyűjtött levelei I.* 545–547. Budapest: Magyar Kir. Tud.-Egyetemi Nyomda.
- Peigey Antal 1913. A Kelet gazdasági meghódítása. *Turán* 1 (2): 86–91.
- Pulszky Ferenc 1840. *Töredékes észrevételek a Dunaszabályozás 's keleti kérdés iránt*. Pozsony: Schmid Antal.
- Pusztay János 1977. *Az „ugor-török” háború után*, Budapest: Magvető.
- Rákosi Mátyás 1952. *Honvédelem és hazafiság. Szemelvények Rákosi Mátyás műveiből*. Budapest: Szikra.
- Romsics Ignác 2012. A magyar birodalmi gondolat. *Mozgó Világ* 38 (8-9): 6–18.
- Simsay Lajos 1926. A turáni eszme gyakorlati értéke. *Magyar Katonai Közlöny* 14 (7-8): 530–542.
- Smith, Adam 1992. *A nemzetek gazdagsága*, Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Szegh Dezső 1913. *Gazdasági feladataink Albániában*. *Közgazdasági Szemle* 37 (50): 779–792.
- Vámbéry Ármin 1882. *A magyarok eredete*, Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Varga Bálint 2020. A Magyar Birodalom koncepciói a hosszú 19. században. *Századok* 154. (6): 1187–1206.

Wesselényi Miklós 1843. Szózat a' magyar és a szláv nemzetiség' ügyében, Lipcse: Wigand Ottó.

Zempléni Árpád 1917. Turáni egység. Turán 2 (10): 417–425.